

Van schutterij tot schietvereniging (4)

Vereniging "De Heldersche Burgerwacht"

In de tweede helft van november 1918 werden alom in het land gewapende burgerwachten opgericht, ook in Den Helder. Die burgerwacht kon door de burgemeester worden opgeroepen om de politie te helpen bij de handhaving van de openbare orde en de bescherming van personen of goederen in de gemeente, aldus het Algemeen – landelijk – Reglement. Ze stond onder toezicht van de minister van Binnenlandse Zaken en los van de Bijzonder Vrijwillige Landstorm. Deze organisatie stond onder beheer van de Vrijwillige Landstorm en onder bevel van de minister van Defensie. De Bijzonder Vrijwillige Landstorm bestond uit afgezwaaide dienstplichtigen, was niet aan de woonplaats gebonden en een machtsmiddel in handen van de regering. Het was niet toegestaan om tegelijkertijd lid te zijn van de burgerwacht en van de Vrijwillige Landstorm.

Het lidmaatschap van de burgerwacht was wel woonplaatsgebonden. Aan het hoofd stond de Commandant of Hopman en zij bestond uit een of meer vendels. Elk vendel telde ten hoogste honderd man. In grotere gemeenten had elke wijk zijn eigen vendel, bij voorkeur met burgers uit die wijk. Een vendel was onderverdeeld in secties van maximaal vijftig man, elke sectie gesplitst in twee groepen. Een groep werd geleid door een voorman, een sectie door een vaandrig en een vendel door een hopman.

De burgerwacht was een gewone vereniging met een bestuur, dat minstens vijf leden telde. De Com-

mandant maakte daar ambtshalve deel van uit.¹

Initiatief en oprichting

In Den Helder kwam het initiatief tot oprichting van de burgerwacht uit de koker van de Stellingcommandant. Voorbereiding en organisatie waren dan ook vrijwel geheel, respectievelijk geheel een militaire aangelegenheid. De vereniging kreeg de naam "De Heldersche Burgerwacht". Ze werd officieel opgericht op 1 januari 1919 en voor de duur van negentwintig jaar. Op grond van haar – koninklijk goedgekeurde – statuten moest de burgerwacht het wettig gezag, na daartoe te zijn opgeroepen, metterdaad steunen bij het bestrijden van revolutionaire aanvallen op en bedreigingen van de openbare of maatschappelijke orde en deze verdedigen tegen gewelddadig verzet. Dat kon door met de wapenen tegen de boosdoeners op te treden, of door het verlenen van burgerlijke diensten. Elke ingezetene van achttien jaar en ouder kon lid worden, mits hij zijn wens daartoe schriftelijk kenbaar had gemaakt en geen revolutionaire sympathieën had.

Overigens was niet iedereen in Den Helder gelukkig met de oprichting van de burgerwacht. Dat bleek met name toen het college van B&W de raad wilde voorstellen de burgerwacht een jaarlijkse subsidie te verlenen van fl.800,00. Dit bracht de "Afdeeling Helder der SDAP" en de "Heldersche Bestuurdersbond" – samen dertienhonderd leden – ertoe de raad er in een brief, gedateerd 19 juni 1919, voor te waarschuwen,

dat het bewapenen van een deel der ingezetenen tegen een ander deel, zou kunnen werken als een rode lap op een stier en aanleiding zou kunnen geven tot excessen. Ze wezen er verder op, dat het voorstel van B&W geenszins gerechtvaardigd was, aangezien '[...] zelfs in de meest spannende dagen, die achter ons liggen, de hierboven aangehaalde arbeidersverenigingen volkomen in staat bleken zichzelf dermate te beheerschen, dat zelfs geen spoor van georganiseerd of onordelijk optreden is aanwezig geweest'. Ze vonden dat het voorstel zich lijnrecht keerde tegen een belangrijke bevolkingsgroep die altijd op legale wijze gebruik had gemaakt van haar politieke rechten en vrijheden. Ze vroegen de raad dan ook het voorstel niet aan te nemen. Dat gebeurde echter wel.²

Enthousiasme

Overall was de oprichting van de burgerwacht in 1918 enthousiast begroet. Die geestdrift bekoelde echter al snel als de burgerwacht niet daadwerkelijk hoefde op te treden. Het zat er dus in dat ook in Den Helder, evenals elders, de burgerwacht een langzame en geruisloze dood zou sterven. In september 1920 kon de burgemeester zijn minister nog melden, dat dit door de goede leiding van de adviseur van de burgerwacht, de Lt. kol. der Mariniers P.S. Groen was voorkomen en dat door diens goede voorbeeld en vrijwel dagelijkse aanwezigheid bij de oefeningen was bereikt dat het instituut inmiddels op een hechtere basis was gevestigd. Hoewel het aantal leden voor een gemeente als Den Helder niet groot was, aldus de

burgemeester, '...[heb] ik hier de beschikking over een burgerwacht, waarin behoorlijk verband is en die behoorlijk geoefend is om berekend te zijn voor haar taak: aanvulling van de plaatselijke politiemacht bij eventuele onlusten in de gemeente.' In 1920 telde de burgerwacht in Den Helder nog 252 gewapende en 27 ongewapende leden, in Koegras 148 gewapende.³

Malaise

Een aan de minister gerichte nota van 31 mei 1932 inzake de burgerwacht had een totaal andere toon. Daarin schreef de burgemeester dat "De Heldersche Burgerwacht" tot 1922 elk jaar een subsidie had ontvangen van fl.400,00, maar dat die ingaande dat jaar uit bezuinigingsoogpunt was geschrapt. Vanaf dat moment had de burgerwacht een kwijnend bestaan geleid, ook omdat het rijk de subsidiekraan dichtdraaide. De economische neergang in die jaren trof ook de burgerwacht. In 1924 werd op verzoek van de Commissaris der Koningin nog geprobeerd haar nieuw leven in te blazen, maar door gebrek aan geldmiddelen en door verminderde activiteiten van de leden was ze na verloop van tijd weer ingedommeld. Toen de militaire adviseur van de burgerwacht in 1928 werd overgeplaatst en zijn functie neerlegde, vond de Commandant van de burgerwacht en directeur van de zeevaartschool, T.C.W. van Mierlo, het niet nodig de vacature op te vullen. Sindsdien schijnt de burgerwacht nog dieper te zijn ingeslapen, '[...] althans ik heb van haar activiteit niets gemerkt', schreef de burgemeester. Op 28 november 1932 meldde hij de Inspectie der Burgerwacht te Alkmaar, in reactie op een vraag dienaangaande, dat hij voorlopig niet van plan was in Den Helder een burgerwacht op te richten. Dit wekte verbazing en onbegrip bij de militaire autoriteit die aan de

Inspectie was toegevoegd. Deze, de Kpt. Haremaker, repliceerde met: 'Het zal U toch bekend zijn, dat er reeds lang een burgerwacht in Uwe gemeente bestaat, een vereeniging, die Koninklijke goedkeuring heeft verkregen op hare statuten!' Maar de burgemeester liet zich niet uit het veld slaan en schreef op zijn beurt op 14 december terug, dat die burgerwacht slechts in theorie bestond: 'Er is geen Commandant, er zijn geen officieren; de beschikking over wapenen is vrijwel nihil. Zou deze "burgerwacht" inderdaad aan haar doel beantwoorden, dan zal er van den grond af opnieuw moeten worden opgebouwd. Of hiertoe voldoende belangstelling zou bestaan vermeen ik te mogen betwijfelen'. Toen greep de Inspecteur der Burgerwachten zelf in. Voor het verkrijgen van koninklijke goedkeuring had de burgemeester bij de oprichting verklaard, dat hij van de diensten der burgerwacht gebruik wilde maken als de handhaving der openbare orde zo'n bijzondere maatregel nodig maakte. Dat kon zich nog steeds voordoen. En als er geen Commandant was, dan moest de burgemeester er maar eentje benoemen. Het bewapende deel van de burgerwacht moest de politie versterken en daar waren, vond de Inspecteur, niet perse officieren bij nodig. Volgens hem telde Den Helder 102 burgerwachters die zich verbonden hadden de wapenen te dragen, terwijl de Marine op zijn verzoek 150 geweren, 6800 patronen en 150 stel leergoed had verstrekt. En als de burgemeester steeds ogenblikkelijk over wapens wilde beschikken, dan hoefde hij maar te kikken en werden die hem, met de nodige munitie, per kerende post toegezonden. Bovendien had het bestuur van "De Heldersche Burgerwacht" hem op 4 maart 1932 nog geschreven alles te willen doen om de burgerwacht tot nieuw leven te wekken. De Inspecteur hoopte

dan ook dat de burgemeester hier samen met het bestuur in zou slagen, want hij achtte het van zeer veel belang '[...] dat in de noordelijkste punt van Noord-Holland een goed gezinde, goed georganiseerde, goed geoefende sterke burgerwacht aanwezig [was]'.⁴

Wederopstanding

Aldus geschiedde. Het bestuur belegde op 1 februari 1933 een vergadering, een eerste stap op weg naar de wederopstanding van "De Heldersche Burgerwacht". Halverwege januari 1934 kreeg ze van de garnizoenscommandant en van de Genie te Haarlem toestemming voor het houden van schietoefeningen in en gratis toegang tot het duinterrein in Den Helder. De leiding van de burgerwacht bestond toentertijd uit Commandant – reserve 1^e Lt. van de Vrijwillige Landstorm – Joh. Bakker en onder-Commandant P. Vrije. Van Mierlo had in verband met zijn vertrek uit Den Helder op 14 augustus 1931 ontslag genomen

Joh. Bakker, Commandant van "De Heldersche Burgerwacht".

Leden van "De Heldersche Burgerwacht". Op de 2^e rij van onder het bestuur. Van links naar rechts: J. Gerritsen, (?)De Bock, Joh. Bakker, S. de Vries, J. Gomes, A. Gomes, H. Keet, (?)Kramer. Op de 3^e rij van boven, derde van rechts: Jan Leen.

als Commandant, waarna de burgemeester op 27 juni 1933 Bakker tot zijn opvolger benoemde. De Commissie van Advies van de burgerwacht bestond uit de Kpt. der Mariniers W. Schuiling en de Commissaris van Politie A.J. van der Hoeven.

Op 27 maart 1939 werden de statuten van "De Heldersche Burgerwacht" gewijzigd, blijkbaar als gevolg van een publicatie in Staatsblad No.247 d.d. 12 juli 1938 inzake de "Bijzonder Vrijwillige Landstorm" en de "Burgerwacht". De leden van de vereniging maakten voortaan deel uit van een korps. Dat bestond enerzijds uit personen, die waren geoefend in het gebruik van wapens en die bestemd waren voor het gewapende gedeelte, i.e. de Mobiele- en de Bewakingsafdeling, anderzijds uit personen die daarin niet waren geoefend en die bestemd waren voor de onderdelen die diensten en werkzaamheden verrichtten, i.e. de

Economische dienst, de Technische dienst, de Verbindingsdienst en de Geneeskundige afdeling. Ook het doel werd verruimd. Voortaan moest het wettig gezag ook worden bijgestaan in de bestrijding van de gevolgen van natuurrampen e.d. De statuten bepaalden bovendien dat de korpsleden, met name die van het gewapende gedeelte, zoveel mogelijk gekleed moesten gaan in het uniform van de burgerwacht. De statuten zijn ondertekend door het voltallige bestuur, bestaande uit J. Gomes (voorzitter), S. de Vries (vice-voorzitter), A. Gomes (secretaris-penningmeester), Joh. Bakker (lid en Commandant), P.W. Jagel (lid), H. Keet (lid) en J. Kramer (lid).

Blijkbaar ging het goed met "De Heldersche Burgerwacht". Immers, in april 1939 sprak de Inspecteur der Burgerwachten tegenover Commandant Joh. Bakker schriftelijk zijn waardering uit, '[...] dat de onder [zijn] commando

geplaatste burgerwacht het peil had bereikt, dat de Burgemeester ter plaatse, als hoogsten chef der burgerwacht, de aanleiding [had] gegeven dat apparaat wederom te bestemmen op te treden als reserve der plaatselijke politie.' In april en mei 1940 assisteerden de Helderse burgerwachters de politie bij de bewaking van de doorlaatposten bij de Basculebrug aan de Rijksweg (thans de Burgemeester Visserbrug) en de "rode" brug in de Huisduinerweg. Daar ontvingen ze geen enkele vergoeding voor. Dat zou de gemeente, die daar voor op moest draaien, alleen al voor de periode van 10 april tot 10 mei, tegen fl. 0,50 per uur – wat beslist niet veel was – f 1.229, 50 hebben gekost. Dat geld was er niet. Er was zelfs geen geld voor een gratificatie. Aan het posten door de burgerwacht kwam een einde op 20 mei 1939 toen die taak werd overgenomen door militairen.⁵

Jan Leen: wat ik nog weet van "De Heldersche Burgerwacht"

De inmiddels negentigjarige en zeer vitale Jan Leen, die in 1933 lid werd van "De Heldersche Burgerwacht" kan zich nog verschillende zaken en gebeurtenissen herinneren. De burgerwacht is z.i. op poten gezet door J. Gomes en Joh. Bakker. Eerstgenoemde was hoofdonderwijzer, laatstgenoemde (zeep)fabrikant aan de Breewaterstraat. Deze twee heren hebben, samen met wat anderen, een vergadering belegd in de oude marinekantine aan de Buitenhaven. Jan Leen was daar ook bij. Volgens hem heerste er een enthousiaste stemming, want alle aanwezigen vonden dat die burgerwacht er moest komen. De Marine speelde een belangrijke rol door voor wapens te zorgen.

Samen met Henk Keet heeft Jan Leen toen ook een bezoek gebracht aan de burgerwacht te Amsterdam die in een pand zat aan de Keizersgracht. Dat was speciaal ingericht voor de burgerwacht. Onder het gebouw was een aparte schietkelder. Verder waren er een Mobiele afdeling, een Transportafdeling en een Motorafdeling.

Volgens Jan Leen heeft de Amsterdamse organisatie model gestaan voor "De Heldersche Burgerwacht". Die bezat geen eigen verenigingsgebouw, maar mocht gebruik maken van een paar lokalen in een lagere school aan de Schoolstraat. Daar was in de fietsenstalling een schietbaantje ingericht, waar kon worden geschoten met een KSO-geweer. Dat was een aangepast geweer met een insteekloopje voor gebruik in een kleine ruimte, voor KamerSchietOefeningen dus. Vandaar de afkorting. Met dit KSO-geweer konden kleine randvuurpatroontjes worden vershoten. Met zwaardere munitie konden de korpsleden schieten

in de duinen, op de schietbanen van de Marine. De gewapende burgerwachters droegen groene uniformen, de anderen liepen in burger. Het kader droeg een pet met aan de voorkant het gemeentewapen, de overigen een veldmuts met daarop een voetboog als insigne.

De burgerwachters werden gedrild op de Rijkswerf door twee mariniers, de Kpt. Schuiling en de Sgt.-maj. Bosma. Die namen de burgerwachters flink onder handen. Daar heeft de gemeente later dankbaar gebruik van gemaakt, met name tijdens de vóór-mobilisatie en de mobilisatie in 1938 en 1939. Dat was een 'rare' en 'verwarrende' tijd, aldus Jan Leen. 'We wisten niet waar we aan toe waren, door wie we nu eigenlijk werden bedreigd, door Engeland, of door Duitsland. Dat werd door de regering uit angst voor onze neutraliteit een beetje in het midden gelaten.'

Leden van de burgerwacht hebben toen op wacht gestaan bij de Basculebrug aan de Rijksweg en bij de "rode" brug aan de Huisduinerweg bij de Linie. Veel burgerwachters moesten daar een dag onbetaald verlof voor opnemen. Dat had de gemeente eigenlijk moeten betalen, maar daar is niets van terecht gekomen.

In de meidagen van 1940 hebben de burgerwachters nog geschoten op overkomende vliegtuigen. Toen bekend werd dat ons land had gecapituleerd waren er leden van de burgerwacht die zaten te huilen op het politiebureau waar ze hun wapens moesten inleveren. Er was zelfs een rechercheur bij die zo over z'n toeren was, dat hij bij het ontladen van zijn wapen per ongeluk in de muur schoot!⁶

Opheffing van "De Heldersche Burgerwacht"

Op 3 augustus 1940 ging het bestuur van "De Heldersche Burgerwacht" in opdracht van de plaatselijke Commissaris van

Politie over tot opheffing van de vereniging.

Alle eigendommen, met name wapens, munitie, uitrustingsstukken, schietbanen, medailles, vaandels en wedstrijdprizen, moesten worden ingeleverd. Wat er dan nog overbleef mocht worden verkocht en met de opbrengst een eventueel nadelig saldo worden vereffend. Het bestuur verklaarde echter dat de eigendommen van de vereniging, bestaande uit wat uniformen en uitrustingsstukken, vijf klewangs, alsmede het archief, bij de capitulatie op het hoofdbureau van politie waren gedeponneerd en bij de brand van het bureau t.g.v. het bombardement in de nacht van 24 op 25 juni 1940 verloren waren gegaan.

Van de oorspronkelijk uitgereikte zeventig infanteriegeweren met bajonet, zeven revolvers en het KSO-geweer was niets meer over: achttien geweren met bajonet en leergoed, alle munitie en de zeven revolvers waren door de brand verwoest. De overige tweeënvijftig infanteriegeweren, het KSO-geweer, bajonetten en leergoed waren in depot gegeven in de marinekazerne aan de Buitenhaven. Deze wapens bleken na de capitulatie niet meer aanwezig en zijn vermoedelijk door de Duitsers geconfisqueerd.

Alle burgerwachten in Nederland moesten op uiterlijk 15 oktober 1940 zijn geliquideerd. Dus ook de Helderse. Daar bleek na de opheffing een batig saldo te zijn van fl. 26,18(!) Dat moest worden gestort op postrekening nr. 1 ten name van 's rijks schatkist en zou op voorstel van het bestuur ten goede komen van de "Nationale inzameling" 1940.

Bij het "Polizei-Bataillon 4" te Amsterdam, dat was gelegerd in het Vossius gymnasium, zijn in september 1940 nog dertig helmen ingeleverd. De medailles, plaquettes, lauwertakken en bekertjes die ook ingeleverd moesten worden, zijn eerst opgeborgen in de brandkast op het gemeentehuis en

Erewacht van "De Heldersche Burgerwacht" tijdens een kranslegging bij het monument van Prins Hendrik. Van links naar rechts: N.N., (?) Aberson, N.N. (in burger), N. van Gent, N.N. (in burger), N.N., (?) Haringa, J. van Lith, N.N., D. Drupsteen.

tenslotte in januari 1941 opgestuurd naar de "Inspecteur-Generaal der Nederlandsche Politie" in Den Haag. Het plan om alle burgerwachters een herinneringsmedaille uit te reiken werd door de Duitsers geblokkeerd.⁷

Oprichting van schietsportvereniging "De Vrijheid"

In de Helderse Courant van woensdag 30 juni 1965 lezen we dat 'een dezer dagen' in het hoofdbureau van politie aan de Kerkgracht de oprichtingsvergadering was gehouden van de afdeling Den Helder van de Nederlandse schietvereniging "De Vrijheid". De initiatiefnemers waren J.I.C. Deutekom, J.G. Schipdam en C. van Teulingen. De eerste had net zijn militaire dienstplicht vervuld in Bussum. Daar was hij tijdens een bezoek aan de plaatselijke schietclub in contact gekomen met F.T. van Voorst, landelijk secretaris van "De Vrijheid", met wie hij zijn plannen besprak om ook in Den Helder een afdeling van "De Vrijheid" op te richten. De vergadering werd bezocht door (maar) ruim twintig belangstellenden. Dat was eigenlijk te verwachten. Het uiteindelijke ledental zou niet veel hoger

uitvallen, aangezien het landelijk gemiddelde van "De Vrijheid" destijds rond de vijftientig leden per afdeling lag.

De officiële oprichting vond plaats op 15 juli. Het bestuur bestond voorlopig uit J.G. Schipdam (voorzitter) en J.I.C. Deutekom (secretaris/penningmeester). De schutters zouden één avond per week gaan oefenen. Welke avond stond nog niet vast. De locatie wel: "De Vrijheid" had nog geen eigen onderkomen met schietbanen, maar mocht de schietkelder van het politiebureau gebruiken. Dat lag min of meer voor de hand, omdat de voorzitter politiefunctionaris was. De schietbaan, die twaalf meter lang was, moest worden gedeeld met de reserve-politie en de schutters van de voormalige PTT. Het wapenarsenaal zou gaan bestaan uit luchtbuksen (Flobert kaliber 22), pistolen en revolvers.

Uit het krantenberichtje blijkt, dat de Helderse schutters zich hadden aangesloten bij de "Landelijke Schietvereniging De Vrijheid". Deze organisatie fuseerde echter in 1969 met de "Koninklijke Nederlandse Vereniging van Scherpschutters" en de "Nederlandse Luchtbuksfederatie". Met behoud van het predikaat "koninklijk" luidde de naam voortaan "Koninklijke Nederlandse

Schutters Associatie". Den Helder sloot zich aan bij deze, tot KNSA afgekorte, nieuwe organisatie, maar handhaafde wel de haar oude naam "De Vrijheid".⁸

(wordt vervolgd)
WILL C. THIJSSSEN

Noten

1. Gemeentearchief Den Helder (GAH) inv.nr.7445, Vereniging "De Heldersche Burgerwacht", Algemeen Reglement.
2. Ibidem, brief d.d. 19-12-1918; statuten van "De Heldersche Burgerwacht"; brief d.d. 19-06-1919; inv.nr.7446, *De Bijzonder Vrijwillige Landstorm*.
3. Ibidem, brief d.d. 09-06-1920
4. Ibidem, Nota d.d. 31-05-1932; brieven d.d. 18-11/14-12/21-12-1932.
5. Ibidem, brieven d.d. 14-08-1931, 09-02-1933, 16/17-01-1934, 18-04/20-05/26-05-1939.
6. Gesprek met J. Leen d.d. 22-12-2004.
7. GAH, inv.nr.7445, brieven d.d. 03-08/17-09/17-10-1940, 09-06-1941.
8. Helderse Courant, d.d. 30-06-1965; *Schietsport*, juni 1990, 101^e jaargang nr. 6 (Barneveld, 1990); B. Miltenburg, *Terugblik na 40 jaar SSV De Vrijheid Den Helder*.